

Вирішення діагностичних завдань у судовій лінгвістичній авторознавчій експертизі

Євгенія Ковкіна

кандидат філологічних наук, завідувач лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org.0000-0001-8693-9868>, e-mail: evkovkina@gmail.com

Увагу акцентовано на актуальності проведення авторознавчих експертиз із вирішення діагностичних завдань. Визначено поняття «текст» у лінгвістичній авторознавчій експертизі, виокремлено діагностичні завдання.

Ключові слова: автор; діагностичні ознаки; збивальні чинники; об'єкт експертизи; текст.

Solving Diagnostic Tasks During Forensic Linguistic Examination of Authorship

Yevheniia Kovkina

The paper stresses the relevance of conducting forensic authorship examinations to address diagnostic tasks. Within the scope of forensic linguistic examination of authorship, the concept of "text" as well as diagnostic tasks are defined.

Keywords: author; diagnostic signs; confounding factors; object of forensic examination; text.

Актуальність означеної теми обумовлена активізацією явищ, затребуваних як предмет розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних зі складанням текстів (розписок, боргових зобов'язань та ін.) або з установленням авторства текстів, що мають ознаки певних злочинів (погрози, вимагання тощо), під впливом різних збивальних чинників, що потребують, поряд із ідентифікацією автора (авторів) тексту (або групи текстів), визначення умов їх складання. Відповідно, у судових і слідчих органів часто виникає необхідність у призначенні лінгвістичних авторознавчих експертиз мовлення з вирішення діагностичних завдань за наведеними мовленнєвими об'єктами.

Станом на сьогодні в судовому авторознавстві чітко сформовано, що безпосереднім об'єктом криміналістичного авторознавчого дослідження писемного мовлення є текст, що містить інформацію про особу автора або виконавця. Текст є єдністю двох основних аспектів: смислового (зміст) і формально-мовного. В авторознавстві текст можна розглядати як проєкцію індивідуальної мовної системи або, ширше, психомовленнєвої організації особистості. Окремі тексти, автором яких є конкретна особа, — це різні вираження («проєкції») цієї організації. Розрізняють два види інформації, яку містить текст: основну — про об'єкт пізнання, предмет викладу; додаткову — про сам

суб'єкт, який пізнає, його особливості та стани.

Основна інформація — це конкретні відомості про дійсність, що пізнається, які становлять зміст висловлювання і які суб'єкт повідомляє з певною комунікативною метою. Наявність у висловлюванні додаткової інформації зумовлена не властивостями предметів, що пізнаються, а властивостями суб'єкта, який пізнає. Носієм цієї інформації є мовні особливості певних структур висловлювання (лексичної, синтаксичної та ін.).

Розглядаючи документ як доказ, можна сказати, що доказову інформацію (про особу автора), яку містить текст, установлюють на основі дослідження додаткової інформації тексту із застосуванням спеціальних знань. Основна інформація може містити конкретні відомості про автора (його вік, національність, професію, місце мешкання, соціальний стан, учинки, риси характеру та ін.) або про ті предмети, явища, осіб, з якими він контактував і які знайшли відображення у свідомості автора.

Діагностичні (неідентифікаційні) завдання вирішують у межах авторознавчої експертизи, якщо необхідно визначити умови виконання тексту: стан автора в момент написання тексту, наявність і характер спотворень (викривлень) писемного мовлення або їх відсутність. До класифікаційно-діагностичних належать завдання зі встановлення групової належності автора документа, з'ясування особливостей його соціально-біографічного портрета. Ідеться, наприклад,

про рідну мову автора документа, його освітній рівень, стаття, вік та ін.

Власне діагностичні завдання пов'язані зі встановленням ситуативних чинників писемного спілкування і полягають у вирішенні питань щодо того, чи складено текст документа з навмисним спотворенням писемного мовлення, чи складено текст документа під впливом збивальних чинників (внутрішніх, зовнішніх), чи складено текст документа під диктування або шляхом переписування та ін.

Писемне мовлення є динамічною єдністю трьох основних аспектів: значеннєвого, мовного та графічного. Незвичні умови складання тексту, зокрема, незвичний стан (зумовлений, наприклад, хворобою, отриманими травмами тощо), у якому перебуває людина, деструктивно впливають не лише на мовний і графічний, а й на логіко-значеннєвий аспект писемного мовлення. До того ж логіко-значеннєва організація писемного мовлення характеризує не виконавця, а автора (укладача) тексту. У текстах, самостійно складених особами, що перебувають у зазначеному стані, грубі відхилення від норм мовлення обов'язково збігаються з відповідними порушеннями логічних норм, послідовністю, зв'язністю викладу. Усі ці ознаки експерт установлює під час вирішення діагностичних завдань.

У судовому авторознавстві діагностичні завдання містять аналіз текстів з метою виявлення ознак, що можуть свідчити про незвичайний стан автора (стрес, тривожність, фізичну або психічну втому). Саме

незвичність умов (у разі порушення звичних життєвих стереотипів) зумовлює виникнення «змінених станів свідомості»: станів емоційного напруження — стресу, перевтоми, тривоги, страху, сильного хвилювання, збудження, радості та ін. Відповідні зміни стану свідомості можуть виникнути і штучно (алкоголь, наркотики, транквілізатори, стимулятори тощо). Важливо враховувати, що це може бути складним завданням, оскільки існують різні чинники, здатні впливати на стиль письма й мову, якою складено текст.

Поміж видів діагностичних експертних завдань є також такі, що спрямовані на виявлення закономірностей, пов'язаних з авторською настановою як на приховування свого авторства, так і на наслідування стилю іншої особи або імітування певних стилістичних групових характеристик. Для вирішення діагностичних завдань зі встановлення наявності ненавмисної або навмисної зміни писемного мовлення експерти-авторознавці посилаються положенням про неспотворену мову; аналіз окремих ознак дає змогу визначити конкретний вид спотворення — спосіб приховування авторства або ситуацію, у якій відбулися ненавмисні зміни, спричинені внутрішніми умовами.

На основі аналізу експертної практики з'ясовано, що вирішення діагностичних завдань лінгвістичної авторознавчої експертизи писемного мовлення за текстами, обсяг яких не перевищує 100 лексем, можливе. Слід зауважити, що для вирішення таких авторознавчих завдань необхідна

достатня кількість порівняльного матеріалу, тобто вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки писемного мовлення ймовірного автора досліджуваного тексту (текстів), які за змістом і стилем є зіставними з об'єктом дослідження. У разі якщо наданий на дослідження об'єкт є текстом анонімного характеру або порівняльного матеріалу недостатньо, або наявні зразки писемного мовлення особи, яку перевіряють, відрізняються за стилем і змістом від досліджуваного тексту, а відповідні експериментальні зразки неможливо надати, висновок експерта матиме ймовірний характер або надати висновок не видаватиметься можливим.

Вирішення діагностичних завдань у лінгвістичній авторознавчій експертизі доволі складний вид дослідження. Складнощі можуть виникати під час установлення конкретної причини незвичного стану автора тексту, конкретного збивального чинника, незалежно від того, природний або штучний (алкогольне сп'яніння, уживання наркотиків, маскування чи викривлення ознак писемного мовлення та ін.) характер має причина.

Отже, спеціальні авторознавчі методи дають змогу встановити не лише авторство певного тексту (групи текстів), а й умови, у яких його створено. Зміни мовлення, природні або штучні, можна встановити завдяки аналізу діагностичних ознак (таких, як лексична насиченість, пунктуація, граматики та стилістика). Це має значення для правової практики, розслідування злочинів та забезпечення справедливості.